

УДК 371:666

Н. В. РОМАНЮК

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ УЧНІВ ОСНОВАМ ГАВАРЕЦЬКОЇ КЕРАМІКИ

Розкрито актуальність відродження традицій народних майстрів-керамістів в Україні. Гончарство розглядається як носій матеріальної та національної культури народу. Висвітлено історичні аспекти становлення та особливості технології чорнолощеної кераміки Гавареччини (основні етапи: приготування глиняної маси, виготовлення, декорування та лоціння виробів кременем, випалювання). Визначено передумови навчання молоді основам гаварецької кераміки в закладах середньої та позашкільної освіти.

Ключові слова: навчання гаварецької кераміки.

Н. В. РОМАНЮК

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ УЧЕНИКОВ ОСНОВАМ ГАВАРЕЦЬКОЙ КЕРАМИКИ

Раскрыто актуальность возрождения традиций народных мастеров-керамистов в Украине. Гончарство рассматривается как носитель материальной и духовной культуры населения. Раскрыто исторические аспекты становления и особенности технологии чернолощеной керамики Гавареччины (основные этапы: приготовление глиняной массы, изготовление, декорирование и лощение изделий кременем, отжиг). Определены предусловия обучения молодежи основам гаварецкой керамики в заведениях системы среднего и внешкольного образования.

Ключевые слова: обучение гаварецкой керамике.

N. V. ROMANYUK

PRECONDITIONS OF TEACHING STUDENTS THE BASIS OF HAVARECHYNA POTTERY

In this article the actuality of revival of Ukrainian folk potter traditions is discovered. Pottery is viewed as a bearer of national and material culture of nation. Historical aspects of formation and peculiarities of Havarechyna black glossed pottery techniques are provided (the main stages are the preparation of clay mass, production, decoration and earthenware glossing with the help of flint, baking). Preconditions of teaching students the basis of Havarechyna pottery at the establishments of secondary and nonschool education are defined.

Народне декоративно-ужиткове мистецтво набуло визнання в Україні та за кордоном. Незважаючи на це, особливо актуальною в умовах сьогодення є проблема відродження українських народних ремесел. Реалізація цього завдання значною мірою покладається на сучасну шкільну та позашкільну освіту.

У матеріалах Всеукраїнської науково-практичної конференції, яка відбулася у 2006 р. у визнаному центрі кераміки – с. Опішно (Полтавська обл.), відзначено, що у нинішньому світі, коли активно відбуваються глобалізаційні процеси, які нівелюють особливості національних культур, саме через народну культуру, народну творчість, народне мистецтво народи світу є цікавими для чужоземців своєю самобутністю й несхожістю на інших [1].

Низка видів декоративно-ужиткового мистецтва зародилися ще у первісному суспільстві, коли люди здобували примітивними знаряддями праці засоби для існування в умовах родового ладу. Розвиток ремесел з тих давніх часів здійснювався за сімейними традиціями, секрети

майстерності передавалися в спадок від батька до сина, від покоління до покоління. Поступово осередками конкретного ремесла ставали цілі населені пункти – селища, в яких зберігалися, розвивалися і продовжувалися в нових майстрах традиції минулого. Сьогодні ці традиції, надбання попередніх поколінь часто дуже швидко втрачаються.

Постійний попит на керамічні вироби, їх високі ужиткові та художні якості обумовлюють увагу до проблеми гончарства з боку науковців. Різноманітні аспекти подальшого розвитку гончарної справи розкриті у дослідженнях працівників інституту керамології – відділення інституту народознавства Національної академії наук України (О. Пошивайло, О. Ликова, С. Литвиненко, Л. Метка та ін.). Особливостям становлення і сучасному стану гаварецької кераміки присвячені публікації А. Кирпан, М. Мотики, Р. Мотиля, Д. Ткач та ін. Проте психолого-педагогічні основи відродження кераміки Гавареччини не знайшли належного відображення у матеріалах досліджень.

Саме тому *метою статті* є висвітлення педагогічних аспектів відродження гаварецького гончарства.

Завдання статті:

1. Розкрити особливості гаварецького гончарства.
2. Визначити передумови навчання учнівської молоді основам гончарства в закладах освіти.

Гончарство як один із найбільш поширених сьогодні видів декоративно-ужиткового мистецтва зародилося у VI–III тисячолітті до н.е. За цей тривалий період загальна технологія виготовлення виробів мало змінилася. Як і в давнину, сучасні майстри повинні вміти добрати і підготувати до роботи потрібний матеріал, виготовити (зазвичай, на гончарному крузі) та остаточно обробити заготовку, випалити виріб.

Проте гончарні вироби є не тільки своєрідним літописом матеріальної культури, вони є носієм і національної культури, виражають духовність народу, його історію, традиції. Споконвічне намагання майстрів прикрасити навіть найпростіші глиняні вироби шляхом удосконалення форм, декорування, розпису поливами та фарбами перетворило кераміку в об'єкт художньої творчості. Серед різноманіття напрямів і технік гончарства особливе місце займає гаварецька кераміка.

– Чим же відрізняється кераміка Гавареччини? Що робить її неповторною та унікальною?

– Чорна або димлена кераміка відома здавна. Її виготовляли в Азії, в Америці, в Африці, на території сучасної Європи (саме вироби польських, угорських, чеських майстрів найбільш схожі з українськими).

Знайдені на території України вироби з чорної кераміки датують IV–III тисячоліттям до н.е. З XV ст. гончарство стало розвинутим самобутнім художнім промислом, що призвело до часткового занепаду достатньо дорогого виробництва виробів димленої кераміки.

Аналіз джерел свідчить, що протягом століть чорна кераміка неодноразово зазнавала розвитку та занепадала [1; 2; 4]. Від повного знищення її рятували лише зусилля гончарів окремих населених пунктів, родин народних майстрів-ентузіастів. Зокрема, у другій половині XX ст. спостерігався черговий розквіт гончарства, у тому числі й чорної кераміки.

Гаварецька кераміка запозичила свою назву від традиційного осередку чорної або димленої лощеної кераміки – унікального села гончарів (заснованого у XVII ст.), яке розташувалося серед лісу недалеко від с. Білий Камінь Золочівського району Львівської області. Її часто називають чорнолощеною, задимленою чи закуреною, «сивою».

Як не дивно, але виготовляється чорнолощена кераміка з білої глини. Чорною вона стає завдяки особливій технології підготовки та випалювання у спеціальних печах. Можна виділити такі основні особливості виготовлення гаварецької кераміки:

- використання та змішування (у пропорції два до одного) відібраної упродовж кількох століть масної та пісної глини;
- нанесення на вироби, виготовлені на гончарному крузі, нескладних традиційних рисунків, які складаються з ліній, кружечків, клітинок (цей процес майстри ще називають лошінням, гладінням);
- використання для лошіння спеціальних інструментів, виготовлених зі знайденого у покладах глини каміння – кременю (для цього шліфують край каменя для одержання робочої кромки);

- нанесення, в окремих випадках, на ділянки виробів «волохатої» фактури («шуби»), покриваючи майбутню кераміку шаром рідкої глини (шлику) та злегка поплескуючи по ній пальцями;
- випалювання підсушених виробів у спеціально сконструйованих печах із дотриманням віднайдені майстрами технології.

Окремо слід розкрити технологію випалювання:

- у піч із заготовками завантажують дрова і додають трохи землі (для утворення кіптяви);
- поступово докладають сухі дрова (лише грабові або букові, які забезпечують нагрівання до температури 700–1000 °С), поки вони не займуть увесь простір у горні;
- підсипають землі до половини печі після того, як вироби розігріються до червоного кольору;
- продовжують поступово підсипати землю;
- повністю засипають піч землею, перекриваючи доступ кисню, коли вироби розжарилися, почали світитися (саме це підвищує інтенсивність вбирання розжареною глиною кіптяви – власне, створює димлену кераміку);
- випалюють вироби упродовж 10–12 годин і поступово охолоджують.

Якісно випалені зразки гаварецької кераміки на виглажених ділянках набувають ледь сріблястого кольору, на інших – стають чорними. Окрім цього, такі вироби досить міцні, тонкі, легкі, дзвінкі, довговічні. Вони екологічно чисті (у процесі виготовлення не використовуються спеціальні хімічні речовини – барвники, поливи тощо), добре регулюють температуру та вологість (завдяки пористій структурі керамічні вироби виконують функцію термоса, наприклад, підтримуючи продукти прохолодними у теплі дні, або тривалий час зберігаючи тепло гарячих напоїв).

Справедливою відзнакою кераміки Гавареччини є здобуття золотої медалі на міжнародному конкурсі в Італії (1984 р.) [3]. Роботи гончара Д. Вислинського були удостоєні найвищої оцінки міжнародного журі, його ваза увійшла до каталогу найкращих керамічних витворів мистецтва Європи.

Прикро, але сучасні технології орієнтовані, у першу чергу, на комерційну діяльність і не дозволяють виготовляти якісних виробів. Фахівці можуть легко відрізнити справжню гаварецьку кераміку від підробок, виготовлених у газових або електричних печах.

Сьогодні Гавареччина продовжує занепадати. Якщо століття тому у кожній хаті була піч для випалювання кераміки (налічувалося понад 100 печей), у 30-ті роки минулого ст. було 60 родин гончарів, у 60-ті – 30, то сьогодні кілька разів на рік вироби випалюються лише у трьох печах. Поряд із цим, чорну димлену кераміку розвивають майстри в інших населених пунктах і регіонах України.

Майбутнє чорнолощеної кераміки залежить від пропаганди цього виду декоративно ужиткового мистецтва, ознайомлення молоді з основами гончарства, підготовки фахівців, які могли б передавати свої знання, вміння іншим. Адже народні майстри стверджують, що засвоїти техніку димленої кераміки Гавареччини непросто, це можна зробити щонайменше за рік.

Актуальним є перевірений шлях збереження й творчого розвитку центрів народної художньої культури України: музей – бібліотека – видання книг – спеціалізована школа – творчі майстерні [2]. У західному регіоні України здійснюються окремі кроки щодо його реалізації:

1. Відділи кераміки створені в музеях м. Львова, в Олеському замку та ін. Гончарні вироби є експонатами багатьох шкільних музеїв і кабінетів народознавства.

2. Періодично проводяться виставки димленої кераміки у художніх галереях м. Львова та ін.

3. У серпні 2009 р. відбувся Другий міжнародний екологічний фестиваль «Верхобуж» (с. Верхобуж, Золочівського району), під час якого проведено міжнародний пленер з Гаварецької кераміки «Гавареччина – 2009».

4. У 1984 р. з ініціативи Товариства Лева в с. Гавареччина було створено гончарну школу, в якій досвідчені майстри навчали талановиту молодь мистецтву кераміки. Незважаючи на те, що через кілька років школу закрили, підготовлені фахівці сприяють відродженню гончарних гаварецьких традицій у м. Львові, м. Червонограді та ін.

5. Традиційні вироби гаварецької кераміки є актуальними в умовах сьогодення і можуть використовуватися в якості об'єктів творчої діяльності учнів і студентів. Такими виробами є:

миски, глечики-гладушки, макітри, вазони, горщики-«баняки», мисочки, маснички (ступки для збивання масла), дитячі іграшки та предмети декору (собачки, котики та ін.).

6. Одну з гаварецьких печей перенесено до Золочівської школи юних техніків, де під керівництвом молодої майстрині М. Кіналь діти навчаються основам кераміки.

7. Підготовка гончарів здійснюється в окремих закладах системи професійно-технічної освіти.

8. Продовжується підготовка кваліфікованих фахівців (художників-керамістів) у Львівській національній академії мистецтв.

9. Вивчають основи кераміки майбутні вчителі трудового навчання у Бродівському педагогічному коледжі ім. М. Шашкевича, у Кременецькому обласному гуманітарно-педагогічному інституті ім. Т. Шевченка, у Дрогобицькому державному педагогічному університеті ім. І. Франка та ін.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновки, що в навчальних закладах Західного регіону України фактично не здійснюється ознайомлення школярів із всесвітньо відомим напрямком гончарства – гаварецькою керамікою, не використовуються можливості профільного навчання старшокласників. Основними передумовами навчання учнівської молоді основам чорнолощеної кераміки є урахування регіональних і сімейних традицій, на основі яких передаються з покоління в покоління знання й уміння; максимальне використання досвіду майстрів Гавареччини; підготовка майбутніх учителів (у першу чергу – вчителів трудового навчання) до реалізації навчального процесу в позашкільних навчально-виховних закладах і загальноосвітніх школах; дослідження особливостей виготовлення гаварецької кераміки та розробка на цій основі навчально-методичного забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко Я. Димлене диво / Я. Кравченко // Пам'ятки України. – 1989. – № 1. – С. 96–102.
2. Криза традиційних осередків народного мистецтва України: примара традиційності чи трансгресія мистецтва сутінків?: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Опішно, Полтавська обл., 4–7 травня 2006 р.). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ceramics-inst.narod.ru/conf_5_06.htm
3. Швець С. Міжнародний екологічний етнофестиваль Верхобуж / С. Швець – Режим доступу: <http://zlochiv.ridne.net/uk/node/206>
4. Соціалістичні перетворення в культурі та побуті західних областей України (1939–1989): монографія / М. С. Глушко, О. М. Голубець, Т.О. Гонтар та ін. – К.: Наук. думка, 1989. – 264 с.